

بررسی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۳/۰۴

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۲/۲۷

کد مقاله: ۲۸۰۸۹

ملوک صفرپور فیضی^۱

چکیده

دوره متوسطه اول از حساس‌ترین دوره‌های زندگی افراد به شمار می‌رود. در این دوره آموزش و تربیت اخلاقی نقش مهمی در رشد روانی - اجتماعی نوجوانان دارد. هدف پژوهش حاضر بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی (امانت‌داری، صداقت، محبت، قناعت و ساده زیستی، مسئولیت‌پذیری، رعایت حقوق دیگران) در کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول است. روش مورد نظر تحلیل محتوای آمیخته و جامعه آماری آن کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه در سال ۹۷-۱۳۹۶ است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: اخلاق، تربیت اخلاقی، تحلیل محتوا، کتاب درسی تفکر و سبک زندگی

دوره نوجوانی از حساس‌ترین دوره‌های زندگی دانش‌آموزان به شمار می‌رود. اوج بحران‌های روحی و روانی به دلیل پدیده بلوغ در این دوران تشدید می‌شود حس استقلال شوق پیوستن به گروه، کاهش نیاز به حمایت‌های خانواده، عدم توجه به قوانین موضوعه جامعه در این سنین نمود پیدا می‌کند و در صورتی که نظام آموزش و پرورش برنامه ویژه‌ای برای هدایت استعدادها دانش‌آموزان در مسیر صحیح زندگی نداشته باشد، یقیناً با مشکلات جدی مواجه خواهد شد. سلامت روحی، آرامش و شادابی انسان در زندگی فردی و خانوادگی حتی سلامت و امنیت اجتماع، بیش از هر چیز دیگر، در گروهی رعایت‌کننده‌های اخلاقی است. شاید به دلیل نقش مهم اخلاق در سعادت فردی و اجتماعی است که خداوند نیز تهذیب اخلاقی را یکی از اهداف اساسی بعث پیامبران قرار داده تا انسان به واسطه طهارت درونی و سلامت نفس در مسیر کمال حقیقی خود قرار گیرد سخن پیامبر اکرم (ص) بهترین گواه این مدعاست. "همانا مبعوث شدم تا اخلاق حسنه را به کمال برسانم. مقوله اخلاق و تربیت اخلاقی بخصوص در دوران معاصر با رشد و پیشرفت سریع علم و تکنولوژی باعث شده است که انسان در عصر جدید تنها برای امور مادی و اقتصادی ارزش قائل شده و امور معنوی و اخلاقی را به دست فراموشی بسپارد. امروزه این کم‌توجهی به امور و ارزش‌های اخلاقی و معنوی انسان‌ها نمودهای ناخوشایند و منفی به خود گرفته است. تا جایی که در بسیاری از کشورهای جهان، تلاش‌های گسترده‌ای در جهت آموزش‌های اخلاقی صورت گرفته است تا شاید خلا معنوی موجود در جامعه خود را به نحوی برطرف کنند و از آثار و عواقب آن بکاهند. در این راستا بر اساس یافته‌های زنان^۱ و وجی^۲ (۲۰۰۷)، در چین کتاب‌های درسی از سال ۲۰۰۳ در حال بازنگری هستند. در این بازنگری آموزش اخلاق نقش عمده‌ای در متون درسی دارد. بوگه^۳ (۲۰۰۶)، در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در مدارس دانمارک آموزش اخلاق نمی‌تواند به‌عنوان موضوع جداگانه در کنار یا به‌عنوان جایگزینی برای آموزش مذهبی کارایی داشته باشد. با این حال در این کشور در دهه ۱۹۷۰، نیاز به معرفی یک برنامه منظم آموزش اخلاقی در مدارس به رسمیت شناخته شد. تربیت اخلاقی موضوعی میان‌رشته‌ای است که از یک‌سو، با روانشناسی و از سوی دیگر با علوم تربیتی و اخلاق ارتباط دارد. علم اخلاق ارزش‌های مقبول را در اختیار تربیت اخلاقی قرار می‌دهد و به او می‌گوید چه ارزش‌هایی را باید به دانش‌آموزان بیاموزد. روانشناسی ماهیت رشد اخلاقی، مراحل رشد اخلاقی و عوامل مؤثر بر آن را بیان می‌کند و در نهایت علوم تربیتی اصول و روش‌های عام تربیت را در اختیار این موضوع قرار می‌دهد (داودی، ۱۳۹۶). یکی از مهم‌ترین مباحثی است که با آفرینش انسان‌ها همواره با وی بوده است. ارتقاء سطح رشد اخلاقی افراد، یکی از اساسی‌ترین اهداف نظام تعلیم و تربیت غالب جوامع است و سعی آن‌ها بر این است که انسان‌هایی متعهد، مسئولیت‌پذیر، عدالت‌خواه، نیک منش و متخلق به اخلاق تربیت نمایند (نجاتی پور، ۱۳۹۲). حسنی (۱۳۹۱) معتقد است برنامه درسی تربیت اخلاقی عبارت است از برنامه‌ریزی برای چگونگی به کارگیری و پرورش استعدادها و قوای درونی قابلیت‌های اخلاقی و همچنین توسعه و تثبیت صفات و رفتارهای پسندیده اخلاقی، به منظور نیل به فضائل عالی اخلاقی و دوری از ردیلتها و نابود کردن آنهاست. این برنامه‌ریزی شامل محتوای رسمی و غیر رسمی، شیوه‌های تدریس، شیوه ارزشیابی و فضاهای تربیتی، مدارس علاوه بر اینکه تصویری را درباره اصول اخلاقی در کودکان ایجاد می‌کنند باید به تربیت اخلاقی و آموزش اخلاق به طور مستقیم نیز بپردازند. این آموزش‌ها می‌تواند از طریق محتوای برنامه درسی، روش‌های یادگیری و مطالعه موجود در مدارس صورت گیرد. به هر حال این نکته روشن است که مدارس تأثیر مستقیم بر آموزش اخلاقیات در دانش‌آموزان در تمام مقاطع تحصیلی دارند. گلستانی (۱۳۸۰) معتقد است که گرچه موضوع تربیت اخلاقی سالها مورد توجه فلاسفه و دانشمندان اسلامی و غربی قرار گرفته است، اما با تلاش‌های زیادی که تا کنون انجام شده، پیشرفت چشمگیر و قابل توجهی در تربیت و تعالی انسان‌ها دیده نمی‌شود. بد اخلاقی‌ها، بی‌بندوباری‌ها، قتل و غارت، خشونت، بی‌احترامی نسبت به حقوق دیگران، ساختن سلاحهای مرگبار، ترور دانشمندان و شخصیت‌های علمی و مذهبی دلیلی بر بی‌توجهی جهانیان بر مقوله تربیت اخلاقی است. در سال (۲۰۱۸) سازمان شفافیت بین‌المللی^۴ لیست شاخص فساد در کشورهای مختلف جهان را با شاخص بین‌صفر و صد ارزیابی و اعلام کرده است. در این ارزیابی وضعیت وجود فساد در کشورهای حوزه آسیا - پاسیفیک رو به افزایش، کشورهای حوزه صحرای آفریقا رو به وخامت و در حوزه اروپا و آسیای مرکزی رو به کاهش گزارش شده است. کمترین فساد در کشورهای اروپایی شمالی نیوزیلند با رتبه یک، دانمارک و فنلاند با رتبه دو و نروژ با رتبه سه، بیشترین این فسادها در کشورهای سومالی صد و هشتاد، سوریه صد و هفتاد و هشت، افغانستان صد و هفتاد و هفت است. ایران در این جدول در رده صد و سی ام قرار دارد.

بررسی‌ها نشان داده است که میزان وقوع جرایم برحسب سن، جوان‌تر شده و بزهکاری و جرم و از جوانان به نوجوانان به شدت در حال گسترش است (رجبی پور، ۱۳۸۸). دبیر انجمن حمایت از سلامت و بهداشت روان جامعه می‌گوید: آمار و ارقام نشان می‌دهد که بزهکاری از سنین پایین و به ویژه نوجوانی شروع می‌شود و با افزایش سن از ۱۸ سال به بالا ۹۰ درصد، این بزهکاری

1 Zhan
2 Wujie
3 Bugge
4 Trans parency international

رها می‌شود و ۱۰ درصد که باقی مانده با توجه به سوابقی که در دوران نوجوانی دارند، تبدیل به بزهکارانی خطرناک می‌شوند. گزارش دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر سازمان ملل متحد: ایران دارای بیشترین معناد نسبت به جمعیت، در بین کشورهای جهان است، آمارهای داخلی معتادان از ۲ میلیون تا ۴ میلیون متغیر است (دفتر مقابله با مواد و جرم سازمان ملل، ۲۰۰۷).

در همین راستا روسو معتقد است که هر فرد در مقاطع سنی مختلف دارای استعدادها و تواناییهای خاص است. پس در امر تربیت خصوصاً تربیت اخلاقی باید به نوع هوش، بنیه و خلق و خوی افراد توجه نمود. وی معتقد است که هر ذهنی شکلی خاص دارد و نیازمند است که متناسب با آن اداره شود. (شاتو، ترجمه شکوهی، ۱۳۹۶). همچنین او معتقد است که با شروع دوره جوانی، تربیت اخلاقی در ردیف اول قرار می‌گیرد؛ زیرا در این دوران نخستین جرعه‌های عقل در جوان پدیدار می‌گردد (گوتک، ترجمه پاک سرشت، ۱۳۹۵). در مورد آموزش اخلاقی و نهادینه شدن ارزش‌های اخلاقی پیازده معتقد است که تحول اخلاقی کودکان متناسب با تحول شناختی است. در تحول شناختی، فرد نقش اساسی را ایفا می‌کند. به نظر او "اخلاق مانند هوش طی مراحل رشد می‌کند که تحولی است و به رشد شناختی کودک وابسته است و هر مرحله جدید از تحول شناختی، سطح بالاتری از آگاهی اخلاقی را به دنبال دارد. او در بحث‌های شناختی خود معتقد است که کودک موجودی است ذاتاً فعال و علت اولیه اعمال ذهنی او عمل خود اوست؛ بنابراین هر گونه شناخت در کودک از جمله شناخت ارزش‌های اخلاقی از طریق تعامل فعال او با محیط خارج به وجود می‌آید" (کدیور، ۱۳۹۶، ص ۸۰). لارنس کلبرگ معتقد است که مرحله ای بودن رشد اخلاقی را همچون پیازه قبول دارد و تعیین مراحل رشد اخلاقی در هر فرد را براساس توانایی‌های ذهنی و شناختی او می‌پذیرد، ولی او معتقد است مراحل رشد اخلاقی پس از دوازده سالگی نیز ادامه دارد (کریمی، ۱۳۹۰). شیوه تربیت اخلاقی بر پایه رویکرد کلبرگی، بر طرح معماها و قرار دادن فراگیر در معضلات و تنگناهای واقعی و غیر واقعی اخلاقی متکی هستند که طی آن تلاش می‌شود نحوه تصمیم‌گیری یا شیوه‌های مناسب استدلال و تفکر جهت بر طرف ساختن تعارض از مسایل اخلاقی آموزش داده شود (حقیقت و مزیدی، ۱۳۸۷). بندورا معتقد است معیارهای اخلاقی از طریق تعامل فرد با الگوها رشد پیدا می‌کند، در رابطه با اخلاق افرادی چون والدین قواعد و مقررات اخلاقی سرمشق و الگویی برای کودکان خود قرار می‌دهند. رفتارهایی که مورد سرمشق قرار داده شده و تایید می‌شود مورد تقلید قرار می‌گیرد. در حالی که رفتارهایی که مورد سرمشق قرار داده نشده و تنبیه می‌شود کمتر مورد تقلید واقع می‌شود. به بیان دیگر رفتارهای اخلاقی که پاداش داده می‌شود با فراوانی بیشتر و آن‌ها که تنبیه می‌شود با فراوانی کمتری روی می‌دهد. (بیابانگرد، ۱۳۹۰). در مورد آموزش اخلاقی و نهادینه شدن ارزش‌های اخلاقی گلاس(۱۳۹۴) معتقد است که در این مقطع سنی با توجه به سن نوجوانان و مشکلات روحی - روانی آنان، آموزش ارزش‌های اخلاقی می‌تواند به پیشگیری از آسیب‌های هیجانی و اجتماعی نوجوانان کمک کند. (نراقی زاده، ۱۳۹۶).

گلستانی (۱۳۸۰) بیان می‌کند که زندگی ماشینی و دنیای صنعتی نظام ارزشی پیشین را در ابعاد گوناگون فرو ریخته است یک بازنگری در بنیادهای اخلاقی ضرورت دارد. این بازنگری از یک سوی با الهام از میراث فرهنگی به ویژه متن کتاب آسمانی یعنی قرآن مجید و احادیث نبوی و سخنان حکیمانه علی (ع) در نهج البلاغه میسر است و از سوی دیگر بهره‌گیری از آرای فیلسوفانی که بنیادهای مستحکمی بر نظام ارزشی ارائه داده‌اند و این مهم در اندیشه فلاسفه نامدار اسلامی همچون ابن سینا، خواجه نصیر و ملاصدرا مشهود است. جامعه ایران هم اکنون و بی تردید در سالهای آینده بیش از هر چیز دیگر نیازمند توجه به پرورش انسان‌ها یا به عبارتی شهروندانی که پایبند به ارزش‌های اخلاقی است می‌باشد. در صورتی که بتوان با گنجاندن برنامه‌های ویژه تربیتی در برنامه درسی زمینه استقلال شخصی، اعتماد به نفس، نحوه تعامل با افراد مطمئناً قدم بزرگی در تربیت اخلاقی آن‌ها برداشته ایم. نظر به اینکه انسان و جامعه انسانی برای زندگی فردی و اجتماعی خویش باید به صورتی تربیت شود که به کمال مطلوب دست یابد، یقیناً در این راستا نیاز به راهنما و مربی شایسته آگاه دارد. تا او را به پرورش صحیح به صراط مستقیم هدایت کند. مدرسه به مثابه مجموعه‌ای از اجزاء و مؤلفه‌ها در امر تربیت اخلاقی دانش‌آموزان تأثیر دارد. برنامه درسی و یکی از مؤلفه‌های مهم آن یعنی کتاب‌های درسی که در مدرسه مورد تدریس واقع می‌شود، از جمله این عوامل است. کتاب‌های درسی محملی برای درگیری دانش‌آموزان با مفاهیم و موضوعات ارزشی و اخلاقی است. نشر فرهنگ اسلامی و نهادینه سازی ارزش‌ها و باورهای دینی در ضمیر افراد از جمله مهم‌ترین وظایف نظام تعلیم و تربیت است. برای انجام این امر خطیر نظام آموزشی کشور بیش از هر چیز نیازمند توجه دقیق و علمی به محتوای کتاب‌های درسی، خصوصاً کتاب‌های درسی تفکر و سبک زندگی است. این درس ارتباط مستقیمی با مقوله اخلاق و آموزش ارزشها دارد و دانش‌آموزان را برای زندگی و رفتار مسئولانه از لحاظ اجتماعی آماده می‌کند و تعامل اجتماعی صحیح، لاجرم بر پایه اخلاق صورت می‌گیرد. در نظام تربیت رسمی و عمومی دوره متوسطه اول ایران برنامه درسی تفکر و سبک زندگی برای پایه‌های هفتم و هشتم تدوین شده است. این کتابها به علت ماهیت موضوع و ارتباط محکم با مباحث اجتماعی با هنجارها و ارزش‌های اجتماعی می‌توانند سهم قابل ملاحظه‌ای در فراگیری ارزش‌های اخلاقی داشته باشند. کتب درسی و محتوای آن‌ها یکی از عناصر مهم آموزش و پرورش، به ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز که کشور ما نیز در آن رده جای دارد، قرار گرفته است. باورها و ارزش‌های اخلاقی و رفتاری از جمله اموری هستند که معلول ساختار و محتوای نظام

آموزشی اند لذا فقدان طرحها و مدل‌های روشن برای رویکردها و روش‌های تربیت اخلاقی از یکسو به اصل و ضرورت تربیت اخلاقی خدشه وارد می‌کنند و از سوی دیگر امکان تحقق واقعی و سودمندانه آن‌ها را زیر سوال می‌برد.

نتایج پژوهش صفروپرفیسی (۱۳۹۷) نشان می‌دهد که میزان توجه «متن، تصاویر و پرسش» کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول به مولفه های احترام به خود، قناعت، ساده زیستی، صداقت، صلح ارحام و امانتداری کمترین توجه و به مولفه های مسولیت پذیری بیشترین توجه شده است. نتایج پژوهش نورالهی (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که به مؤلفه های ارتباط عاطفی بین معلم و دانش آموز، احساس مسولیت و نودوستی بیشتر پرداخته شده است؛ و به مؤلفه های مانند مهربانی، حسن همکاری و تعاون کمتر توجه شده است. نتایج پژوهش حقیقت (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که میزان توجه «متن و پرسش» کتاب هدیه های آسمانی به بعد اجتماعی تربیت اخلاقی بیشتر از بعد فردی است. ولی در مقوله تصاویر بیشتر به بعد فردی توجه شده است.

- افکاری (۱۳۹۳) نیز در پژوهشی به این نتایج رسید بیشتر مطالب، به شکل پند و اندرز ارائه شده و برای ارتباط مولفه های تربیت اخلاقی با زندگی روزمره دانش آموزان فعالیتی پیش بینی نشده است. همچنین، از شیوه های تدریس متناسب با رده سنی کودکان دبستانی، در جهت ارتقای شناخت ارزش های اخلاقی و در نهایت، التزام به آموزه ها اخلاقی با رویکرد اسلامی کمتر بهره برده شده است.

- لیسویک^۱، آندرونی^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی به ارزیابی کارایی معلمان از تکنیک های اجرا شدن ارزش ها در آموزش اخلاق به این نتیجه رسیدند که استفاده از تکنیک های روشن شدن ارزش ها به ساخت محیط یادگیری لذت بخش تر و در ایجاد انگیزه به دانش آموزان کمک می‌کند.

- تورنبرگ^۳ و آوگوز^۴ (۲۰۱۶) به بررسی اهداف آموزشی اخلاقی و شهروندی در ارزش آموزش ها: یک مطالعه طولی از دانشجویان معلم سوئدی و ترکیه ای پرداختند و به این نتیجه رسیدند که دانشجویان معلم ترکیه ای به نسبت دانشجویان معلم سوئدی ارزش های اخلاقی بیشتر اجرا می‌کنند

- یافته‌های هانتر^۵ (۲۰۱۱) نشان می‌دهد که داستان سرایی، می‌تواند قدرت تشخیص و دور نگری را در دانش آموزان ایجاد و فرصتی برای معلمان فراهم کند تا پیچیدگی جهان اخلاقی کودکان را بهتر درک نمایند. به همین ترتیب، داده ها نشان می‌دهد که با به چالش کشیدن فهم ساده را بهتر درک نمایند. به همین ترتیب، داده ها نشان می‌دهد که با به چالش کشیدن فهم ساده اخلاقی جوانان مشکلات آن‌ها در تصمیم گیری های روزانه اخلاقی آشکار خواهد شد. نتایج پژوهش های صفروپرفیسی (۱۳۹۷)، افکاری (۱۳۹۳)، حقیقت (۱۳۹۵)، خدایار (۱۳۹۲)، شجاعی فرد (۱۳۹۲)، درامامی (۱۳۹۰)، نورالهی (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که در کتاب‌های درسی به مؤلفه های تربیت اخلاقی توجه نشده است. در این راستا گولکان^۶ (۲۰۱۵) نیز معتقد است اخلاق نقش مهمی در تمامی سطوح روابط انسانی بازی می‌کند. او در پژوهش خود به اهمیت آموزش اخلاق در مدارس اشاره کرده است. بر اساس پژوهش کم^۷ (۲۰۱۲)، آموزش اخلاق در مدارس باید به شیوه نوین و متفاوتی ارائه شود. آموزش اخلاق باید به‌عنوان یک جنبه مهم و ضروری در برنامه درسی به مدارس باشد. تدریس اخلاق بیانگر آن است که، چگونه یک چارچوب اخلاقی متناسب با روند آموزشی موجود است. همچنین بر اساس یافته‌های زان^۸ و وجی^۹ (۲۰۰۷)، در چین کتاب‌های درسی از سال ۲۰۰۳ در حال بازنگری هستند. در این بازنگری آموزش اخلاق نقش عمده‌ای در متون درسی دارد. بوگه^{۱۰} (۲۰۰۶)، در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در مدارس دانمارک آموزش اخلاق نمی‌تواند به‌عنوان موضوع جداگانه در کنار یا به‌عنوان جایگزینی برای آموزش مذهبی کارایی داشته باشد. با این حال در این کشور در دهه ۱۹۷۰، نیاز به معرفی یک برنامه منظم آموزش اخلاقی در مدارس به رسمیت شناخته شد.

۲- ضرورت و اهمیت پرورش تفکر و تعقل

با گسترش سریع حوزه های مختلف علوم و رشد فزاینده فناوری های ارتباطات و اطلاعات، بیشتر کشورهای جهان به پرورش همه جانبه کودکان و نوجوانان برای آماده سازی آنان جهت ورود به عرصه های مختلف زندگی فردی و جمعی توجهی ویژه کرده‌اند. برنامه ریزان این کشورها براساس تعریف خود از انسان و جامعه و همچنین شناسایی چالش های پیش رو، به برنامه‌ریزی برای شکوفایی هرچه بیشتر استعدادها و ارتقای قابلیت های فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان توجه کنند. چنین موضوعی از

1 Lisievici
2 Andronie
3 Thornberg
4 Oguz
5 Hunter
6 Gulcan, y.
7 Cam, p.
8 Zhan
9 Wujie
10 Bugge

این رو اهمیت دارد که حفظ هویت فرهنگی و ملی جوامع در گرو انتقال صحیح آن به نسل های بعدی با در نظر گرفتن اقتضائات آینده است. نکته مهم این است که شکوفایی استعدادها و ارتقای قابلی تنها منحصر به پردازش اطلاعات و یادگیری داده های علوم فنی، تجربی و انسانی نیست، در واقع، هدف نهایی صرفاً این نیست که کودکان و نوجوانان انسان هایی نخبه و متخصص در یک فن یا رشته بار آیند؛ زیرا به دلیل تفاوت های فردی و محیطی، همه افراد جامعه به طور تخصصی توان مشارکت در تولید علم و اثرگذاری در رشد، پیشرفت و توسعه علمی کشور را ندارند اما می توان جامعه ای را ترسیم کرد که در کنار تربیت متخصصان و نخبگان علمی برای پیشرفت و توسعه علمی و آبادانی کشور، همه افراد آن از سطح بسیار خوبی از روابط صحیح اجتماعی و انسانی برخوردار باشند و انسا نهایی سودمند و مؤثر برای جامعه تلقی شوند. از چشم انداز بیست ساله، نقشه جامع علمی کشور و همچنین سند تحول بنیادین در این خصوص چنین برداشت می شود که هدف، ساخت جامعه ای است که افراد آن با تعقل و تفکر مبتنی بر فطرت، به تنظیم روابطشان در عرصه های ارتباط با خود، خدا، خلق و خلقت بپردازند تا از رهگذر آن هویت و فرهنگ خود را بازیابی، بازآفرینی و متعالی کنند. چنین جامع های، خردمحور، خردورز و خردمندپرور خواهد بود (راهنمای برنامه درسی سبک تفکر و زندگی، ۱۳۹۳).

۳- جایگاه تفکر و تعقل در برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران

سند تحول بنیادین، تغییر در شش زیر نظام آموزش و پرورش را برای ایجاد تحول در آن ضروری دانسته است. این شش زیرنظام عبارت اند از: برنامه درسی، رهبری و مدیریت تربیتی، تربیت معلم و منابع انسانی، فضا و تجهیزات و فناوری، تحقیق و ارزشیابی، تأمین و تخصیص منابع مالی. برنامه درسی ملی براساس فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی به عنوان اولین و مهم ترین سند از مجموعه اسناد تحولی زیرنظام های آموزش و پرورش با رویکرد فطرت نگرایی توحیدی به منظور تربیت انسان هایی متفکر و عاقل، با ایمان و باور، اهل علم، عمل و اخلاق، در چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق و خلقت با محوریت ارتباط با خدا طراحی شده و برآن است که افراد با کسب این شایستگی ها بتوانند به مراتبی از حیات طیبه دست یابند. (راهنمای برنامه درسی، ۱۳۹۳).

۴- هدف های کلی برنامه درسی تفکر و پژوهش دوره اول متوسطه در عناصر تربیتی

هدف های کلی دوره اول متوسطه براساس الگوی هدف گذاری برنامه درسی ملی در پنج عنصر تفکر و تعقل، ایمان و باور، علم، عمل و اخلاق به شرح زیرند.

- تفکر و تعقل: توانایی تفکر درباره منابع و ابزار شناخت
- ایمان: ایمان به وجود روابطی ماوراء روابط ظاهری امور و پدیده ها و کشف ملکوت آن ها
- علم: آگاهی از حقایق و قوانین حاکم بر هستی، فهم ارزشها و معیارهای دینی، آشنایی با روش انجام فعالیت های مطالعاتی و پژوهشی، شناخت صحیح نسبت به یافته های علم و فناوری
- عمل: توانایی به کارگیری روش های مناسب در فعالیت های مطالعاتی و پژوهشی، در چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق، خلقت خود یادگیری و خودسازی مستمر و مادام العمر؛ توانایی برقراری ارتباط فردی و میان فردی
- اخلاق: شناخت بایدها و نبایدهای رفتار انسان و درونی سازی ارزش های اخلاقی و پرهیز از ردایل، رعایت اصول اخلاق در عمل؛ توسعه و شکوفایی گرایش های الهی در انسان نظیر حقیقت جویی، خیر و فضیلت خواهی (راهنمای برنامه درسی، ۱۳۹۳).

۵- سوالات پژوهش

- ۱- به چه میزان مؤلفه های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه (پایه هفتم) مورد توجه قرار گرفته اند؟
- ۲- به چه میزان مؤلفه های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه (پایه هشتم) مورد توجه قرار گرفته اند؟

۶- روش پژوهش

این تحقیق از نوع تحقیق توصیفی^۱ است و از لحاظ هدف در زمره پژوهش کاربردی قرار می‌گیرد. با توجه به اینکه پژوهشگر درصدد است تا به بررسی مولفه‌های تربیت اخلاقی کتاب‌های درسی تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه بپردازد در نتیجه ابزار پژوهش تحلیل محتوا به صورت کمی و کیفی (آمیخته) است. جامعه آماری این تحقیق، کتاب‌های درسی دوره اول متوسطه است. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. در نمونه‌گیری هدفمند قصد پژوهشگر انتخاب مواردی است که با توجه به هدف تحقیق، اطلاعات زیادی داشته باشند. از آنجا که هدف کلی این پژوهش شناسایی میزان به کارگیری مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در محتوای کتاب‌های درسی دوره اول متوسطه سال ۹۷-۱۳۹۶ است، با استفاده از روش تحلیل محتوا که در این پژوهش کتاب‌های درسی به‌عنوان ابزار پژوهش انتخاب شده‌اند. روند جمع‌آوری اطلاعات نیز به این صورت که ابتدا مبانی نظری این پژوهش از طریق روش کتابخانه‌ای از منابع موجود در زمینه تربیت اخلاقی جمع‌آوری گردید و با استفاده از آمار فراوانی درصد مولفه‌ها بدست آمده، بخش دیگر از اطلاعات نیز با استفاده از تحلیل محتوای مورد تفسیر قرار گرفته است.

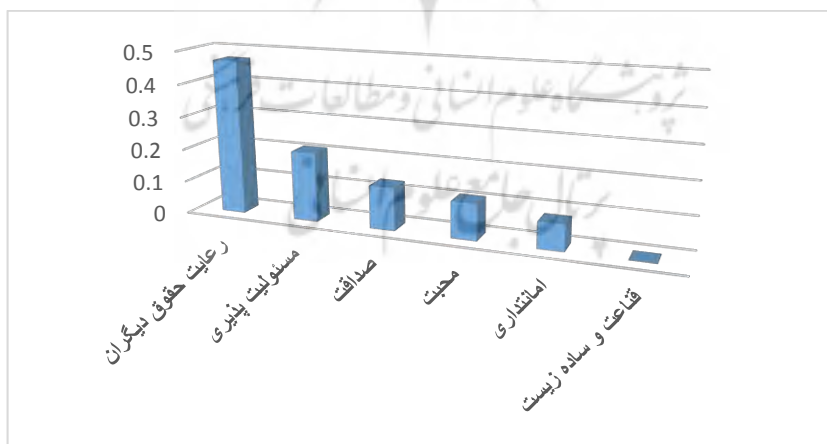
۷- یافته‌های پژوهش

سوال اول: به چه میزان مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، توجه شده است؟

جدول ۱- مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم سال تحصیلی ۹۷-۹۶ (نگارنده، ۱۳۹۸)

مؤلفه‌ها	متن و تصاویر فراوانی	جمع درصد
رعایت حقوق دیگران	۱۸	۰/۴۷
قناعت و ساده زیستی	۰	۰
امانتداری	۳	۰/۰۷۹
مسئولیت پذیری	۸	۰/۲۱
محبت	۴	۰/۱۱
صداقت	۵	۰/۱۳
جمع	۳۸	۰/۹۹۹

همان طوری که در جدول ۱-۱ ملاحظه می‌شود در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم ۳۸ مرتبه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی اشاره شده است که رعایت حقوق دیگران با ۱۸ مقوله (۰/۴۷) در رتبه اول و مؤلفه مسئولیت‌پذیری با ۸ مقوله (۰/۲۱)، صداقت با ۵ مقوله (۰/۱۳)، محبت با ۴ مقوله (۰/۱۱)، امانتداری با ۳ مقوله (۰/۰۷۹)، قناعت و ساده زیستی ۰ درصد کمترین توجه شده است.

شکل ۱- فراوانی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم سال تحصیلی ۹۷-۹۶ (نگارنده، ۱۳۹۸)

جدول ۲- مولفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم سال تحصیلی ۹۷-۹۶ (نگارنده، ۱۳۹۸)

مолفه ها	متن و تصاویر فراوانی	جمع درصد
رعایت حقوق دیگران	۱۵	۰/۲۶
قناعت و ساده زیستی	۰	۰
امانتداری	۶	۰/۱۰
مسئولیت پذیری	۲۰	۰/۳۴
محبت	۸	۰/۱۴
صداقت	۹	۰/۱۶
جمع	۵۸	۰/۱۰۰

شکل ۲- فراوانی مولفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم سال تحصیلی ۹۷-۹۶ (نگارنده، ۱۳۹۸)

نتیجه گیری

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به نوعی به‌عنوان قانون اساسی نظام تعلیم و تربیت ایران است در مقدمه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آمده است، "تحقق ارزش‌ها و آرمانهای متعالی انقلاب اسلامی مستلزم تلاش همه جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی، اقتصادی است. احراز عرصه تعلیم و تربیت از مهم‌ترین زیر ساخت‌های تعالی پیشرفت همه جانبه کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته کشور در عرصه‌های مختلف است. تحقق این هدف نیازمند ترسیم نقشه راهی است که در آن طی مسیر منابع و امکانات لازم، تقسیم کار در سطح ملی و الزامات در این مسیر به صورت شفاف و دقیق مشخص شده است. در تهیه سند ملی تحول بنیادین آموزش و پرورش کوشش شده است تا با الهام‌گیری از اسناد بالا دستی و بهره‌گیری از ارزش‌های بنیادین آن‌ها و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم‌انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شود" (سند تحول راهبردی، ۱۳۹۰).

نتایج تحلیل این پژوهش نشان داد که در کتاب‌های درسی تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه به مسئله مهمی چون تربیت اخلاقی که اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند ملی برنامه درسی، راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی و مصوبه ششصد و چهل و هفتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش دوره اول متوسطه است، مطرح نشده است. لذا توصیه می‌شود که مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه گنجانده شوند.

از آنجا که هدف کلی تربیت اخلاقی، تربیت انسان معتقد و مسلمان است که بتواند در ابعاد اجتماعی، سیاسی، زیستی، فرهنگی، علمی و هنری رشد یابد، این ابعاد باید در کنار هم وجود داشته باشند. وجود اهداف مختلف نظام اخلاقی و تربیت هنری ناظر بر مجموعه فعالیت‌ها، برنامه‌ها و طرح‌هایی هستند که به تحقق هریک از مجموعه اهداف مصوب کمک می‌کنند. در جامعه‌ای که به دنبال ارزش‌های والای انسانی و دینی هستیم، تربیت اخلاقی مهم‌ترین ابزار برای رسیدن به آن است. به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران از طریق تربیت اخلاقی و آموزش ارزش‌ها می‌توان به نحو موثری از انحرافات اخلاقی و بزهکاری‌ها پیشگیری کرد؛ به همین جهت یکی از تلاش‌های یونسکو (۲۰۰۳)، ترویج ارزش‌های اخلاقی در نظام‌های مختلف آموزشی بود. ضعف و نارسایی‌ها در برنامه درسی تربیت اخلاقی باعث ائتلاف بسیاری از سرمایه‌ها در نظام آموزشی می‌شود. سازمان شفافیت بین

المللی^۱ لیست شاخص فساد در کشورهای مختلف جهان در سال (۲۰۱۸) را با شاخص بین صفر و صد ارزیابی و اعلام کرده است؛ که ایران در این جدول در رده صد و سی ام قرار دارد. بالا بودن این آمار در ایران نشانگر غفلت به اخلاق و مؤلفه های تربیت اخلاقی در جامعه است.

مقطع آموزشی متوسطه از حساس ترین دوره های زندگی دانش آموزان به شمار می رود. اوج بحران های روحی و روانی به دلیل پدیده بلوغ در این دوران تشدید می شود حس استقلال، شوق پیوستن به گروه، کاهش نیاز به حمایت های خانواده، عدم توجه به قوانین موضوعه جامعه در این سنین نمود پیدا می کنند و در صورتی که نظام آموزش و پرورش برنامه ویژه ای برای هدایت استعداد های دانش آموزان در مسیر صحیح زندگی نداشته باشد، یقیناً با مشکلات جدی مواجه خواهد شد. عواملی چون اعتیاد، بزهکاری و قانون گریزی معلول عدم توجه به نیاز عاطفی و اجتماعی و اخلاقی دانش آموزان در این سنین می باشد. حسنی (۱۳۹۴)، شواهد نشان می دهد که جامعه ایران هم اکنون و بی تردید در سال های آینده بیش از هر چیز دیگر نیازمند توجه به پرورش انسان ها یا به عبارتی شهروندان متخلق به ارزش های اخلاقی است. در صورتی که بتوان با گنجاندن برنامه های ویژه تربیتی در برنامه درسی زمینه استقلال شخصی، اعتماد به نفس، نحوه تعامل با افراد مطمئن قدم بزرگی در تربیت اخلاقی آن ها برداشته ایم. نظر به اینکه انسان و جامعه انسانی برای زندگی فردی و اجتماعی خویش باید به صورتی تربیت شود که به کمال مطلوب دست یابد، یقیناً در این راستا نیاز به راهنما و مربی شایسته آگاه دارد. تا او را به پرورش صحیح به صراط مستقیم هدایت کند. مدرسه به مثابه مجموعه ای از اجزاء و مولفه ها در امر تربیت اخلاقی دانش آموزان تاثیر دارد. برنامه درسی و یکی از مولفه های مهم آن یعنی کتاب های درسی که در مدرسه مورد تدریس واقع می شود، از جمله این عوامل است. کتاب های درسی محملی برای درگیری دانش آموزان با مفاهیم و موضوعات ارزشی و اخلاقی است.

همانگونه که نتایج این پژوهش نشان داد که به مؤلفه های مسئولیت پذیری، رعایت حقوق دیگران، صداقت و محبت بیشترین توجه و به مولفه های قناعت و ساده زیستی، امانتداری و کمترین توجه شده است.

اولین مولفه ای که کمتر مورد توجه قرار گرفته است قناعت و ساده زیستی است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که به مؤلفه قناعت کمتر توجه شده است. قناعت یکی از فضایل ارزشمند اخلاقی است که مانع حرص ورزی و زیاده خواهی است؛ و یکی از اصول ارزشی اخلاق اقتصادی در اسلام به حساب می آید، تمایل افراطی و شدید انسان به مادیات و لذات زود گذر دنیایی منشاء ردایل اخلاقی در جامعه می شود و باعث پامال شدن حقوق انسان ها و باعث از بین رفتن سرمایه های مادی و منابع طبیعی می شود. یکی از راه های توسعه اقتصادی و پیشرفت همه جانبه جامعه ترویج فرهنگ ساده زیستی و قناعت است. بهترین الگوی ساده زیستی در قرآن و تعالیم دین مبین اسلام حضرت پیامبر (ص)، ائمه معصومین (ع) و سایر اولیای الهی هستند. امام خمینی (ره)، می فرماید: «این خوی کاخ نشینی اسباب این می شود که انحطاط اخلاقی پیدا شود، اکثر این خوی های فساد، از طبقه مرفه به مردم دیگر صادر شده است.» زاهدی (۱۳۹۲)، از نظر اسلام ساده زیستی یک ارزش معنوی است. پیشوایان دینی، ساده زیستی و قناعت را ارزشی والا می دانستند و افراد ساده زیست را می ستودند. ساده زیستی مورد نظر در اسلام عبارت است از: عدم دلپستگی به مظاهر دنیا و رهایی از تجملات و تشریفات زاید زندگی و بی پیرایه بودن که مقابل آن تجمل گرایی است.

دومین مؤلفه ای که کمتر مورد توجه قرار گرفته امانتداری است. امانت در نظر اسلام، از ارزش و جایگاه والایی برخوردار است، به طوری که نمونه های فراوانی از سفارش ها و توجهات الهی قرآن و احادیث و روایات ائمه معصومین (ع) به چشم می خورد. خداوند متعال که خود بهترین و بزرگ ترین امین و نگهدارنده است، از هر گونه دغل بازی و خیانت پاک و مبرا می باشد. امام علی (ع): «برترین درجات ایمان یک انسان، امانت داری و امین بوده اوست.» پیامبر اسلام (ص) در شناخت انسان ها تنها به زیادی نماز و روزه شان و نیز به زیادی حج و زکاتشان و به معروف بودن و شهرت شان (در خوبی) و شب زنده داری های شان توجه نکنید، بلکه صداقت و امانتداری آنان را در نظر بگیرید (بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۱۱۵). افراد با ایمان کسانی هستند که به امانت ها و پیمان های خود وفا دارند (سوره مؤمنون آیه ۸). از رسول اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده است که فرمود: کسی که امانتدار نیست ایمان ندارد (بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۱۱۶). امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) فرمود: از خیانت بدور باش که بی گمان خیانت از بدترین گناهان بوده و همانا خائن در آتش جهنم معذب خواهد شد (مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۵۰۶). امام صادق (علیه السلام) فرمود: میزان ارزش و خوبی انسان رکوع و سجده های طولانی نیست چرا که او به این اعمال عادت کرده است بطوری که اگر ترک نماید وحشت زده می شود، بلکه میزان و معیار، راستگویی و امانتداری او است (نورالقلین، ج ۱، ص ۴۹۶).

مؤلفه دیگری که کمتر به آن پرداخته شده، محبت است. مطهری (۱۳۹۲) معتقد است که برای عشق و محبت نه تنها در عرصه روابط بین زوجین، دوستان، شهروندان و حتی هموعان موجب استواری و استحکام بنیاد رابطه ها شده و در کاهش آمار آسیب های اجتماعی، اختلافات خانوادگی و چالش های فرساینده بین اقشار و طبقات مختلف اجتماعی نقش بسیار مهم و مؤثری را داشته و دارد، بلکه در اداره امور مملکتی و ثبات و ادامه حیات دولت و ملت و تربیت و تزکیه مردم بویژه نسل جوان کشور تأثیر

فوق العاده مهمی دارد. بهترین اجتماع ها آن است که با نیروی محبت اداره شود. محبت زعیم و زمامدار به مردم و محبت و ارادت مردم به زعیم و زمامدار. علاقه و محبت زمامدار عامل بزرگی است برای ثبات و ادامه حیات حکومت و تا عامل محبت نباشد رهبر نمی تواند و یا بسیار دشوار است که اجتماعی را رهبری کند و مردم را افرادی منضبط و قانونی تربیت کند ولو این که عدالت و مساوات را در آن اجتماع برقرار کند. مردم آنگاه قانونی خواهند بود که از زمامدارشان علاقه ببینند و آن علاقه ها ست که مردم را به پیروی و اطاعت می کشند. قرآن خطاب به پیغمبر می کند که "ای پیغمبر! نیروی بزرگی را برای نفوذ در مردم و اداره اجتماع در دست داری... به موجب لطف و رحمت الهی، تو برایشان نرم دل شدی که اگر تند خوی سخت دل بودی از پیرامونت پراکنده می گشتند. پس، از آنان درگذر و برایشان آموزش بخواه و در کار با آنان مشورت کن." (آل عمران / ۵۹).

اهمیت و ضرورت پرداختن به تربیت اخلاقی در عصر ما به مراتب بیشتر است، چرا که در آن از یک سو با بحران هویت و ارزش های اخلاقی روبرو هستیم و از سوی دیگر با فزونی انگیزه های فساد و انحراف بشر امروزی ناگزیر است برای تحقق جامعه سالم و ایجاد تعادل روانی در افراد، آسودگی وجدان اخلاقی، جلب اعتماد و تایید متقابل انسان ها به ارزش های اخلاقی روی آورد. با توجه به مشکلات پرورش همه جانبه افراد در داشتن مشکلات اخلاقی از جمله افزایش خشونت و نداشتن صبر و بردباری و داشتن فقر و وجود نابرابری ها و تبعیضات اقتصادی، جنسیتی و مشکلات مربوط به بهداشت جسمی و روانی و گسترش آسیب های اجتماعی نظیر سوء استفاده مصرف مواد و دیگر مشکلات که انسان ها با آن ها روبرو هستند این مساله که برای ما به وجود آمده است که در محتوای کتابهای درسی بخصوص مطالعات اجتماعی که مسئولیت پرورش شهروندی دارند که دارای تربیت اخلاقی باشند مورد توجه و تاکید قرار گیرد. نشر فرهنگ اسلامی و نهادینه سازی ارزش ها و باورهای دینی در ضمیر افراد از جمله مهمترین وظایف نظام تعلیم و تربیت است. برای انجام این امر خطیر نظام آموزشی کشور بیش از هر چیز نیازمند توجه دقیق و علمی به محتوای کتاب های درسی، خصوصاً کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی است. یکی از برنامه های درسی که در بیشتر کشورها عرضه می شود مطالعات اجتماعی است. این درس ارتباط مستقیمی با مقوله اخلاق و آموزش ارزشها دارد و دانش آموزان را برای زندگی و رفتار مسئولانه از لحاظ اجتماعی آماده می کند و تعامل اجتماعی صحیح، لاجرم بر پایه اخلاق صورت می گیرد. کتب درسی و محتوای آن ها یکی از عناصر مهم آموزش و پرورش، به ویژه در نظام های آموزشی متمرکز که کشور ما نیز در آن رده جای دارد، قرار گرفته است. باورها و ارزش های اخلاقی و رفتاری از جمله اموری هستند که معلول ساختار و محتوای نظام آموزشی اند لذا فقدان طرحها و مدل های روشن برای رویکردها و روش های تربیت اخلاقی از یکسو به اصل و ضرورت تربیت اخلاقی خدشه وارد می کنند و از سوی دیگر امکان تحقق واقعی و سودمندانه آن ها را زیر سؤال می برد. یافته های حاصل از تحلیل محتوای کتاب های مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه حاکی از آن است که مولفه های تربیت اخلاقی به صورت متوازن در تدوین محتوای کتاب های یاد شده مورد استفاده قرار نگرفته اند. در حقیقت محتوای این کتابها نتوانسته است که آن گونه که بایسته و شایسته است حق مطلب را در ارائه محتوای اخلاقی به دانش آموزان ادا نماید. چنین امری نقطه ضعف بزرگی برای نظام آموزشی و پرورش کشور محسوب می شود؛ بنابراین لحاظ نمودن مفاهیم اخلاقی در محتوای این کتابها در درونی نمودن آن ها بسیار تاثیر گذار و مفید خواهد بود.

نتیجه این پژوهش نیز نشان داد که باید به عناصر برنامه درسی در تربیت اخلاقی دانش آموزان توجه شود. برنامه ریزی تربیت اخلاقی شامل محتوای رسمی و غیررسمی، شیوه های تدریس، شیوه های ارزشیابی و فضای تربیتی است که از طریق آن برای فراگیران امکان شناخت توانایی های خویش را هدفمند می سازند. یکی از ابعاد برنامه درسی هدف یا آرمان برنامه درسی است. ارزش هر برنامه به هدفی است که آن را تعقیب می کند. هدف تربیت اخلاقی، افزایش مراتب و درجات قلبی است که در سایه معرفت الهی، تحصیل علم و آگاهی از آنچه باید به آن متخلق شویم و تقویت و گرایش نسبت به چیزهایی که متخلق شدن به آن ها لازم است و از بین بردن موانع تکامل و عوامل سقوط انسان. معلم یکی دیگر از عناصر برنامه درسی و موثرترین عنصر تعلیم و تربیت است. دانش آموزان از اخلاق و رفتار معلم، از طرز اداره کلاس، از رعایت عدل و انصاف در نمره دادن، از وقت شناسی و رعایت نظم، از دلسوزی و مهربانی، از خوشرویی و فروتنی، از دینداری و التزام به ضوابط شرعی، از اخلاق خوش و ادب او، از خیر خواهی و نوع دوستی معلم درس ها می آموزند همچنین از اخلاق و رفتار و کردار او متأثر می شوند و خود را با او همسان می سازند؛ بنابراین، معلم فقط یک آموزگار نیست بلکه مهم تر از آن، یک مربی و یک الگوی با نفوذ است. معلم و استاد نمی تواند نسبت به اخلاق و رفتار خود آزاد و بی تفاوت باشد، زیرا محدوده اخلاقیاتش فراتر از خود اوست. او تنها مسئول خودش نمی باشد بلکه مسئولیت تعدادی از انسانهای معصوم را نیز بعهده گرفته بررسی های علمی نیز نشان می دهد که ۳۵ درصد کودکان در هفت سال دوم زندگی دوست دارند همانند معلم خود باشند. از این رو اگر معلم، دانش آموزان را به رفتارها، صفات و نگرش هایی خاص دعوت کنند ولی خود در عمل به آن ها پایبند نباشند آموزش های شفاهی آنان نیز تأثیر نخواهد گذاشت.

فراگیران یکی دیگر از مهمترین عنصر برنامه درسی هستند که باید تربیت شوند. برنامه درسی تربیت اخلاقی متناسب با سن، علاقه، زندگی واقعی فراگیران باشد و آن ها نقش فعالی داشته باشند. یکی از راهکارهای موثر در تربیت اخلاقی، پیش بینی دروس

اختیاری، به تناسب سن، مقطع تحصیلی، علایق و انگیزه های فراگیران باشد. به این معنا که این دروس در عرصه زندگی فردی، اخلاقی و اجتماعی فرد مفید باشد.

یکی دیگر از عناصر برنامه درسی محیط و فضا در برنامه درسی است. مدرسه و کلاس درس، به وجود آورنده فضایی است که دانش‌آموزان در آن تربیت می‌شوند. دانش‌آموزان، همان‌طور که در مدرسه از معلم الگوبرداری می‌کنند، از فضا و محیط مدرسه نیز تأثیر می‌پذیرند. دانش‌آموزان بسیاری از گرایش‌ها و ارزش‌ها را از فرهنگ حاکم بر مدرسه می‌آموزند. منظور از «فرهنگ»، معارف، گرایش‌ها و ارزش‌های رایج در محیط مدرسه است؛ بنابراین، برنامه درسی، ساختار اداری، فیزیکی و ظاهری مدرسه، تعامل معلم با دانش‌آموزان و نیز تعامل دانش‌آموزان با یکدیگر در مدرسه، نقش جدی در تربیت اخلاقی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. این تأثیر می‌تواند در بُعد منفی و یا در بُعد مثبت باشد.

راهنمادهای تدریس: برای تدریس مطلوب یک برنامه درسی نمی‌توان به طور دقیق مشخص کرد که از چه راهنمادهای تدریس استفاده شود. راهنمادهای تدریس اغلب به منزله بخش جدایی ناپذیر از فعالیت های دانش‌آموزان و با توجه به همان الگویی که برنامه درسی طراحی می‌شود، طرح ریزی می‌شود. با توجه به سن، مقطع تحصیلی، علاقه و انگیزه فراگیران برخی از راهنمادهای شیوه‌های تربیت اخلاقی اشاره می‌کنیم: ۱- با استفاده از الگو برداری و سرمشق گیری ۲- روش طرح معماهای اخلاقی ۳- روش تشویق و تنبیه، ۴- مشارکت فعال فراگیران، ۵- محبت، ۶- ایجاد انگیزه

یکی از عناصر دخیل و تأثیرگذار در مطلوبیت برنامه درسی، «ارزشیابی» است. هدف از ارزشیابی این است که ارزشیابی اغلب به‌عنوان مرحله پایانی کار به حساب می‌آید و هدف از آن، کسب آگاهی از میزان موفقیت برنامه‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و شناسایی خطاها و کمبودهای فرایند یاددهی-یادگیری است با توجه به مبانی و اصول تربیت اخلاقی، نگاه و هدف در ارزشیابی برنامه درسی باید فراتر از هدف فوق باشد. ارزشیابی در نظام برنامه درسی تربیت اخلاقی، علاوه بر این که سطح‌شناختی فراگیران نسبت به مفاهیم اخلاقی را می‌سنجد، باید به گونه‌ای طرح‌ریزی شود که سطح بینش و نگرش، ایجاد انگیزه و علاقه درونی به ارزش‌های اخلاقی و تمام عناصر دخیل در انجام رفتار اخلاقی اختیاری در فراگیران را نیز بسنجد؛ زیرا آنچه در برنامه درسی تربیت اخلاقی مهم می‌باشد، «رشد اخلاقی» دانش‌آموزان است که منجر به رفتار اخلاقی آنان می‌شود.

منابع

۱. افکاری، فرشته (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی از منظر توجه به مولفه های تربیت اخلاقی. رساله دکتری دانشگاه علامه طباطبایی
۲. حسنی، محمد؛ همکاران (۱۳۹۱). مدرسه و تربیت اخلاقی. تهران: انتشارات مدرسه
۳. حسنی، محمد (۱۳۹۴). رویکردهای نوین در تربیت اخلاقی. انتشارات: مدرسه
۴. حقیقت، پریسا (۱۳۹۵). بررسی تحلیل محتوای کتاب هدیه های آسمانی پایه چهارم بر اساس توجه به مؤلفه های تربیت اخلاقی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
۵. حقیقت، شهربانو؛ مزیدی، محمد (۱۳۸۷). بررسی و ارزیابی زمینه فلسفی و روش‌های آموزشی چهار رویکرد تربیت اخلاقی معاصر. اندیشه دینی، شماره ۲۶، ص ۱۳۴-۱۳۳
۶. حویزی، عبدعلی بن جمعه العروسی. نورالتقلین، جلد اول
۷. خدایار، نصرالله (۱۳۹۲). بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه های آسمانی پایه ششم دوره ابتدایی. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد مرودشت
۸. داوودی، محمد (۱۳۹۶). اخلاق اسلامی مبانی و مفاهیم. قم: دفتر نشر معارف
۹. درامی، نرگس (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کتاب‌های بخوانیم، مدنی، هدیه های آسمانی و قرآن پایه های سوم تا پنجم ابتدایی به منظور بررسی برخی مقوله های تربیت اخلاقی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی
۱۰. دفتر مقابله با مواد و جرم سازمان ملل (۲۰۰۷). گزارش جهانی مواد مخدر در سال (۲۰۰۶). ترجمه پروین رئیس اسفهلان، جمعیت مبارزه با اعتیاد
۱۱. رجیبی پور، م (۱۳۸۸). بزهکاری دانش آموزان و امکان پیشگیری اجتماعی رشد مدار (از دیدگاه کارشناسان آموزش و پرورش)، فصلنامه دانش انتظامی، سال دهم، ش ۲، ص ۱۲۸-۱۵۸
۱۲. زاهدی، عبدالرضا (۱۳۹۲). زهد و ساده زیستی و نقش آن در رشد فردی و اجتماعی از منظر آیات و روایات. معرفت اخلاق. سال چهارم، شماره ۲- پیاپی ۱۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۲، ص ۴۰-۲۳
۱۳. راهنمای برنامه درسی پایه هشتم، ۱۳۹۳
۱۴. سازمان بین المللی شفاف سازی (۲۰۱۸).

۱۵. شاتو، ژان (۱۳۹۶). مریبان بزرگ. ترجمه: غلام حسین شکوهی. تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران
۱۶. شجاعی فرد، محمد (۱۳۹۲). بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتب ادبیات فارسی دوره متوسطه اول. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد مرودشت
۱۷. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
۱۸. صفروپور فیضی، ملوک (۱۳۹۷). بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتابهای درسی مطالعات اجتماعی دوره متوسطه اول. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهرا (س).
۱۹. کدیور، پروین (۱۳۹۶). روان شناسی تربیتی. تهران: انتشارات سمت
۲۰. کریمی، عبدالعظیم (۱۳۹۰). مراحل شکل گیری اخلاق در کودک، با تاکید بر رویکرد تحولی. تهران: نشر عابد
۲۱. -علامه مجلسی، بحارالانوار. موسسه الوفاء بیروت، لبنان ۱۴۰۴ق. جلد ۲۵، ص ۱۱۴
۲۲. گلستانی، هاشم (۱۳۸۰). نقد و تحلیل تربیت اخلاقی از نظر برخی متفکران اسلامی. دانش و پژوهش دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان اصفهان شماره ۷، ص ۱۳۰-۱۱۵
۲۳. گو تک، جرادال (۱۳۹۵). مکاتب فلسفی و آراء تربیتی. ترجمه: محمد جعفر پاک سرشت، تهران: انتشارات سمت
۲۴. مقدس نیا، سیدمحمد؛ محمدی، محمد مهدی (۱۳۷۹). آداب معاشرت. قم: مرکز تحقیقات سپاه
۲۵. مطهری، مرتضی (۱۳۹۲). اسلام و نیازهای زمان. تهران: انتشارات صدرا
۲۶. نجاتی پور، حسین (۱۳۹۲). روان شناسی رشد (کودک- نوجوانی). تهران: بیکران
۲۷. نراقی زاده، افسانه (۱۳۹۶). مسائل نوجوانان و جوانان. انتشارات مهر اندیش تهران
۲۸. نورالهی، فریبا (۱۳۹۵). تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی از منظر توجه به تربیت اخلاقی. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
۲۹. نوری، میرزاحسن، مستدرک الوسائل جلد دوم
۳۰. نهج البلاغه (۱۳۷۹). ترجمه دشتی، محمد. قم: انتشارات ائمه

31. Bugge, K.E (2006). Moral Education in Denmark: problems and possibilities. In: journal of Moral Education
32. Cam, Philip (2012). Teaching Ethics in schools: A new approach to moral education. ACER press, melburne, VIC
33. -Gulcan, y (2015). Discussing the importace of teaching Ethics in Educational.in: science Direct. Volum 174,12 Fes. 2015. Pages 2622- 2625
34. Hunter, (2011), Cheryl; Eder, Donna Multicultural Perspectives(2010) v12 n4 p223-228.
35. unesco,(2003). Living values for 714
36. Petrus Lisievici, Mihai Andronie (2016). " Teachers assessing the Effectivenss of values clarification techniques in moral education" Volum 217, 5 February 2016, pages 400-406
37. Robert Thornberg, Ebru Oguz (2016)" Moral And citizenship educational goals in values education: Across-cultural study of Swedish and Turkish student teachers preferen" Volum 55, April 2016, Pages110-121
38. Zhan, w.& Wujie, N (2007). The moral education curriculum for junior high schools in 21 st century China. In journal of moral education, Volume 33, 2004- Issue4

